

••• ПРИРОДООХОРОННІ ТЕРИТОРІЇ •••
••• NATURE CONSERVATION AREAS •••DOI: 10.26565/2075-5457-2023-40-3
УДК: 502.4 (477.81)**Створення Національного природного парку «Східний степ» як засіб збереження зникаючих природних екосистем Північного Сходу України****Т.А. Атемасова, В.І. Ронкін, Г.О. Савченко, О.І. Сінна**

Природні степи, що залишилися на Північному Сході України, представлені невеликими за площею ділянками, пов'язаними між собою руслами річок або великими розлогими ярами та балками. Наявність великої кількості видів рослин та тварин, занесених до Червоної книги України, є підставою для створення на цих територіях природних резерватів найвищого охоронного статусу. Стаття містить опис рослинного покриву, переліки рідкісних рослинних угруповань, охоронюваних видів рослин та тварин на території, що планується для створення Національного природного парку «Східний степ». Загальний контур запропонованого парку складається з трьох кластерів: «Вовчанський», «Бурлуцький» та «Куп'янсько-Шевченківський», його сукупна площа становить 22272,0 га. До території проєктованого НПП включаються чинні заказники «Вовчанський», «Сіверськодонецький», РЛП «Великобурлуцький степ» (4 ділянки) та декілька заказників та заповідних урочищ, невеликих за площею. Загалом крім степових ділянок планується включити до НПП ділянки байрачних лісів та луків. Флора та фауна території, що пропонується для заповідання, має високу соціологічну цінність: 25 видів судинних рослин занесені до Червоної книги України, 63 види – до Червоного списку Харківської області; 17 видів крейдяних відслонень та крейдяного степу є реліктами. 49 видів тварин занесені до Червоної книги України, 100 видів – до додатків 2 і 3 Бернської конвенції, а 27 видів птахів – до Боннської конвенції; 33 види тварин занесені до Переліку рідкісних видів та таких, що потребують охорони у Харківській області. Крім того, у проєктованому НПП наявні угруповання з 11 формацій, включених до Зеленої книги України, та 16 оселищ, що потребують охорони згідно з Бернською конвенцією. Метою створення Національного природного парку «Східний степ» є збереження своєрідного ландшафту балкового степового макрокомплексу, невід'ємними частинами якого є степові, лучні екосистеми та байрачні ліси. Першочерговою задачею майбутнього парку є збереження решток цілинних степів і луків та запобігання їхньому розоренню. Наступний крок – відновлення пасовищних екосистем як середовища існування рідкісних та зникаючих степових видів. Робота присвячена опису проєктованого НПП «Східний степ» станом на початок 2022 року; в ній не відбиті ті зміни, що спричинені бойовими діями, які почалися у лютому 2022 року і у північній частині тривають до цього часу.

Ключові слова: степова зона, природно-заповідний фонд, рідкісні та зникаючі види, флора, рослинність, фауна, Харківська область, Україна.

Цитування: Атемасова Т.А., Ронкін В.І., Савченко Г.О., Сінна О.І. Створення Національного природного парку «Східний степ» як засіб збереження зникаючих природних екосистем Північного Сходу України. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Біологія», 2023, 40, 26–48. <https://doi.org/10.26565/2075-5457-2023-40-3>

Про авторів:

Т.А. Атемасова – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, Україна, 61022, t.atemasova@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-7527-5143>

В.І. Ронкін – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, майдан Свободи, 4, Україна, 61022, ronkinvl@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3080-4117>

Г.О. Савченко – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, майдан Свободи, 4, Україна, 61022, savchgala5@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9436-7871>

О.І. Сінна – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, майдан Свободи, 4, Україна, 61022 o.sinna@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-7693-7348>

Подано до редакції: 22.01.2023 / Прорецензовано: 13.03.2023 / Прийнято до друку: 24.05.2023

Вступ

На початку ХХ ст. у регіоні досліджень ще залишалися досить великі плакорні ділянки степів, які встигли обстежити харківські ботаніки (Котов, 1927; Левіна, 1933). Згодом усі вони були розорані – у плакорних умовах немає жодної ділянки, яка би стала або могла стати об'єктом природно-

заповідного фонду. Тому у 1970-х роках розпочався процес створення об'єктів ПЗФ у балкових умовах (Токарський та ін., 2015). Станом на 1 січня 2022 року природно-заповідний фонд Харківської області налічує 247 заповідних об'єктів, з яких 13 мають загальнодержавне значення; загальна площа природно-заповідного фонду становить 74,877 тис. га, що складає 2,4% в адміністративних межах області (Екологічний..., 2022). Охоронні території, метою створення яких є збереження степових екосистем, становлять усього 7921,27 га, що у відношенні до площі природно-заповідного фонду Харківської області складає 10,58%; до того ж реальною охороною забезпечені лише Національний природний парк "Дворічанський" та частково – Регіональний ландшафтний парк "Великобурлуцький степ". Решта територій природно-заповідного фонду – заказники та пам'ятки природи, що не мають реальної охорони.

В останні роки відбувається збільшення площі оранки та розростання деревно-чагарникових масивів (в тому числі штучного походження), що істотно підсилює інсуляризацію залишків лучно-степових екосистем. Їхнє стале існування потребує компенсації втраченої повночленності та територіальної цілісності. Виходячи з цього, назріла необхідність кардинальної зміни підходів до управління природоохоронними територіями лучно-степового типу. Проте, з прийняттям нового земельного кодексу, ситуація лише погіршується та стає катастрофічною для степових екосистем. Без жодного експертного висновку щодо природоохоронної цінності (який не передбачено в новому законодавстві), досі не займані оранкою земельні ділянки, які використовувались поколіннями українців під пасовища і сіножаті, передаються у власність або оренду землекористувачам без додаткових зобов'язань щодо охорони рідкісних і зникаючих видів аборигенної флори та фауни, а також унікальних ландшафтних елементів.

Метою створення Національного природного парку (далі – НПП) «Східний степ» є 1) збереження типової природної місцевості Північно-Східного регіону України, а саме степів, лук та байрачних лісів, які є невід'ємними компонентами балкового степового макрокомплексу; 2) удосконалення екологічного менеджменту, спрямованого на підтримку степових екосистем в умовах їхньої мозаїчності та неповночленності; 3) моніторинг стану популяцій рідкісних видів та відповідних умов їхнього існування.

Об'єкти та методи дослідження **Регіон досліджень**

Наша робота присвячена опису проєктованого НПП «Східний степ» станом на початок 2022 року; в ній не відбиті ті зміни, що спричинені бойовими діями на досліджуваній території, які почалися у лютому 2022 року і у північній частині тривають до цього часу.

Проєктований НПП розташований у Куп'янському та Чугуївському районах Харківської області. Територія охоплює долини річок-приток Сіверського Дінця та належить до басейну Дону: Вовча, Хотомля, Плотва, Великий Бурлук, Гнилиця, Нижня Дворічна, Верхня Дворічна та Волоська Балаклійка. Долини таких малих річок є вельми розчленовані балками та ярами.

Кліматичні умови регіону досліджень характеризуються помірною континентальністю. Середня температура повітря в січні коливається від -7,5 до -8°C, середня температура липня – +21°C; середньорічна температура – +7°C. Середньорічна кількість опадів – від 450 до 500 мм (Демченко, Демченко, 1971).

Основними ґрунтоутворюючими породами є леси і лесовидні суглинки. Алювіальні відклади займають днища долин і балок. На території проєктованого парку переважають чорноземи типові глибокі середньогумусні і чорноземи звичайні глибокі середньогумусні.

Згідно з геоботанічним районуванням, більшу частину Харківської області віднесено до Середньоруської лісостепової підпровінції Східноєвропейської провінції Європейсько-сибірської області (Геоботанічне..., 1977). У тому числі, до цієї підпровінції були віднесені також майже безлісні на теперішній час території Великобурлуцького, Вовчанського, Дворічанського, Шевченківського та Куп'янського районів (сучасні Куп'янський та Чугуївський райони Харківської області). На думку авторів, у минулому ліси тут займали чималі площі, але були вирубані людиною (Геоботанічне..., 1977).

На підставі власних спостережень та літературних джерел ХХ ст., місцеві ботаніки та географи вважали цю територію «степовою частиною області» (Демченко, Демченко, 1971; Горелова, Алехин, 2002) і загалом 75% території області відносили до степової зони. З іншого боку, за оновленням фізико-географічним районуванням Харківської області, проєктований НПП знаходиться у

Харківській схилово-височинній області Лісостепової зони (Максименко та ін., 2016). Зважаючи на ці розбіжності, можна констатувати, що пропонувані НПП «Східний степ» знаходиться у транзитній зоні українського Степу та Лісостепу.

Місцевий ландшафт. Своєрідність ландшафту балкового степу полягає в калейдоскопічній мозаїці трав'янистих та чагарникових фітоценозів на відносно невеликому просторі схилів і днищ балок із вкрапленням байрачних лісів у найбільш вологих відрогах. Крім того, типовим елементом ландшафту є ставки та малі степові річки із заплавними водоймами, водною рослинністю, каймовою рослинністю водойм та прилеглими заплавними луками.

Методи досліджень

При дослідженні флори були використані стандартні методи ботанічних досліджень, як-то складання переліку всіх наявних видів судинних рослин тієї чи іншої ділянки. Також проводився цілеспрямований пошук рідкісних видів судинних рослин та ідентифікація на місцевості типів оселищ. Оселища Бернської конвенції наведено за першою версією адаптованого неофіційного перекладу з англійської (Куземко та ін., 2017), назву інших оселищ – за монографією «Біотопи степової зони України» (Біотопи..., 2020).

Дослідження безхребетних було проведено за загальноприйнятими методиками: косіння ентомологічним сачком, встановлення ґрунтових пасток і ручне збирання.

Обліки орнітофауни відкритих грассландів також проводили за стандартними методами – зокрема на маршрутах без обмеження облікової смуги із подальшим роздільним перерахунком за інтервалом віддаленості реєстрації (Равкин, 1967). У байрачних дібровах маршрутні обліки вздовж узліссявої смуги поєднувались із точковими обліками (Sutherland, 2004) та спеціальними обліками окремих груп птахів (зокрема дятлових) методом Play back (Kosinski, Winiński, 2003). Отримані дані були перераховані на показники щільності гніздування для кожного метода та біотопу окремо, переведені у відносні показники, і після цього ми склали переліки видів та робили висновки про структуру угруповань.

Результати та обговорення

Територіальна концепція НПП «Східний степ» полягає в об'єднанні у межах східної степової провінції Харківської області різних компонентів лісових та трав'яних екосистем, що представлені байрачними лісами та різноманітними варіантами степової рослинності, що збереглась по розрізнених балках, включаючи петрофітний степ на виходах крейди та томіляри.

Тотальне розорювання плакору, пологих схилів і долин степових річок розірвало степовий макрокомплекс на окремі ділянки. Територія пропонуваного НПП складається з великої кількості ділянок, різних за площею, які умовно об'єднуються у три кластери, що названі за колишніми районними центрами, поблизу яких вони розташовані: Вовчанський, Бурлуцький і Куп'янсько-Шевченківський.

До кластеру «Вовчанський» належать ділянки на півночі проєктованого НПП, головним чином на правому високому березі р. Вовча, від околиць с. Варварівка вниз за течією, охоплюючи природні території біля сіл Варварівка, Миколаївка, Мала Вовча, Охримівка, Бочкове до с. Вовчанські хутори Вовчанської територіальної громади Чугуївського району. Включає території чинних заказників: ботанічного загальнодержавного значення «Вовчанський» та ландшафтного місцевого значення «Сіверськодоонецький». Особливістю даного кластеру є великі площі крейджаних відслонень правого берегу р. Вовча. Вони характеризуються угрупованнями формацій долину суцільнобілого (*Artemisieta hololeucae*), гісопу крейджаного (*Hyssopeta cretacei*) та осоки низької (*Cariceta humilis*), а також угрупованнями з домінуванням переломника Козо-Полянського (*Androsace koso-poljanskii*) або льону українського (*Linum ucranicum*). Тут зростає низка ендемічних видів: ранник крейдовий (*Scrophularia cretacea*), китятки крейджані (*Polygala cretacea*), маренка сіроплода (*Asperula tephrocarpa*) тощо. На степових схилах зареєстровано багато рідкісних видів: катран татарський (*Crambe tataria*), горлиця весняний (*Adonis vernalis*), ковила пірчаста (*Stipa pennata*), шавлія поникла (*Salvia nutans*) (табл. 1 Додатку).

Околиці с. Охримівка є місцезростанням одного з найрідкісніших видів флори України – вовчих ягід Софії (*Daphne sophia*). Воно відоме ще з початку ХХ сторіччя (Талиев, 1912; Горелова та ін., 1981; Горелова, Алехин, 1999, 2002; Банік та ін., 2007). Крім того, вид зберігся в околицях с. Миколаївка та с. Мала Вовча (Банік та ін., 2007).

Флора галявин дібров на правому березі р. Вовчої також досить різноманітна. Тут трапляються рідкісні для Харківщини анемона лісова (*Anemone sylvestris*), півники угорські (*Iris hungarica*), барвінок трав'янистий (*Vinca minor*), ряска Гуссона (*Ornithogalum gussonei*). З деревно-чагарникових рослин звичайними є зарості терну (*Prunus spinosa*), чорноклена (*Acer tataricum*) і в'яза коркового (*Ulmus suberosa*), що ростуть як групами, так і поодинокими деревами (табл. 1 Додатку).

Кластер «Бурлуцький» охоплює степові балки, байрачні ліси та заплави річок біля сіл Гнилиця, Куп'єваха, Червона Хвиля, Катеринівка, Григорівка, Хатнє, Амбарне, Рублене, Вільхуватка, Сердобине, Благодатне, Захарівка, Середній Бурлук, Нестерівка, Канівцеве, Манцівка, Рогозянка, Стецьківка Великобурлуцької ОТГ Куп'янського району. Включає території сучасного регіонального ландшафтного парку «Великобурлуцький степ» (разом із заказниками загальнодержавного значення «Катеринівський» та «Бурлуцький»), а також заказники та заповідні урочища місцевого значення: «Зелений Гай», «Мерешкувата дача», «Божкове», «Детгярне», «Міловий», «Артільницький», «Василівський», «Вовчий яр», «Гнилицький». Крім того, до зазначеного кластеру входить старовікова частина байрачної діброви біля смт Великий Бурлук (ур. «Неруб»).

У степових балках зростають види Червоної книги України та Червоного списку Харківської області: сон лучний (*Pulsatilla pratensis*), горицвіт весняний (*Adonis vernalis*), ковила пірчаста (*Stipa pennata*), ковила найкрасивіша (*Stipa pulcherrima*), ковила вузьколиста (*Stipa tirsia*), мигдаль низький (*Amygdalus nana*), гіацинтик білий (*Hyacinthella leucophaea*) (табл. 1 Додатку). До складу фітоценозів вологих луків входять види, які є вкрай рідкісними або зовсім не знайдені в інших кластерах проектного НПП: косарик тонкий (*Gladiolus tenuis*), рябчик малий (*Fritillaria meleagroides*), плодоріжка болотна (*Anacamptis palustris*), валеріана лікарська (*Valeriana officinalis*) чемериця Лобелієва (*Veratrum lobelianum*).

До кластеру «Куп'янсько-Шевченківський» належать ділянки, розташовані на півдні проектного НПП на землях Шевченківської та Кіндрашівської ОТГ. Це степові та лучні угруповання у балках, невеликі байрачні ліси, а також заплави степових річок біля сіл Шишківка, Нижній Бурлук, Роздольне, Аркадівка, Безмятежне, Новомиколаївка, Ягідне, Кислівка, Орлянка, Волоська Балаклія. Основну частину кластеру «Куп'янсько-Шевченківський» складають заплавні території р. Великий Бурлук разом з прилеглою яружно-балковою мережею високого правого берегу цієї річки. Включає об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення – ботанічні заказники «Цибівський», «Аркадівський», «Миколаївський», «Новомиколаївський», «Куп'янський», пам'ятку природи «Шишківська». Землі перелічених ОТГ є максимально розораними (внаслідок більшої вирівняності рельєфу) і досі мають дуже низьку долю площ ПЗФ (наприклад 0,03–0,04 % для Шевченківської і 0,13% для Кіндрашівської ОТГ) (Екологічний ..., 2022). В околицях с. Орлянка по схилах збереглася рослинність колишнього Кочинівського степу, що був обстежений М. І. Котовим на початку ХХ ст. Тут ще залишилися солончакові угруповання з домінуванням кермеку донецького (*Limonium donetzicum*). На схилах знайдені місцезростання видів Червоної книги України та Червоного списку Харківської області, які є вкрай рідкісними або зовсім не знайдені в інших кластерах проектного НПП: півонії тонколистий (*Paeonia tenuifolia*), цибулі оманної (*Allium decipiens*), шолудивника Кауфмана (*Pedicularis kaufmannii*), синяка плямистого (*Echium maculatum*). Зареєстровано також місцезростання косариків тонких (*Gladiolus tenuis*) (табл. 1 Додатку).

Проектований Національний природний парк «Східний степ» частково включає територію Смарагдової мережі України №0000088 (кластер «Вовчанський»), а також Галицько-Слобожанського екокоридору (РЛП «Великобурлуцький степ»), що є частиною екомережі Харківської області. Формування екомережі на Харківщині проводилось згідно з Програмою формування національної екологічної мережі в області на 2002–2015 рр., яка затверджена рішенням Харківської обласної ради від 21.05.2002 р. (зі змінами).

Рослинний світ.

Відкриті біотопи. Рослинність відкритих сухих біотопів на чорноземах представлена угрупованнями суходільних луків та степів. Степи мають перехідний характер між північними степами лісостепової підзони (лучний степ) та південними степами східної частини степової підзони, а саме різнотравно-типчакково-ковиловими степами Старобільщини. Найбільш розповсюдженими граміноїдами є костриця валіська (*Festuca valesiaca*), костриця несправжньоовеча (*F. pseudovina*), костриця борозниста (*F. rupicola*), ковила волосиста (*Stipa capillata*), ковила пірчаста (*S. pennata*), тонконіг вузьколистий (*Poa angustifolia*), тонконіг бульбистий (*P. bulbosa*), тонконіг лучний (*P. pratensis*), кипець гребінчастий (*Koeleria cristata*), стоколос прибережний (*Bromopsis riparia*), стоколос

безостий (*B. inermis*), пирій середній (*Elytrigia intermedia*), пирій повзучий (*E. repens*), куничник наземний (*Calamagrostis epigeios*), осока рання (*Carex praecox*), осока приземкувата (*C. supina*). Значна частина граміноїдів, що перелічені вище, належать до едифікаторів, домінантів і кодомінантів ценозів.

Різнотрав'я відкритих сухих біотопів представляють такі види: шавлія поникла (*Salvia nutans*), шавлія дібровна (*S. nemorosa* s.l.), вероніка колосиста (*Veronica spicata*), вероніка австрійська (*V. austriaca*), вероніка сива (*V. incana*), вероніка лежача (*V. prostrata*), перстач розлогий (*Potentilla patula*), перстач простертий (*P. humifusa*), перстач сріблястий (*P. argentea*), астрагал еспарцетний (*Astragalus onobrychis*), самосил білоповстистий (*Teucrium polium*), волошка гострокінцева (*Centaurea apiculata*), волошка східна (*C. orientalis*), волошка скабіозовидна (*C. scabiosa*), волошка Маршалла (*C. marschalliana*), волошка лучна (*Centaurea jacea*), волошка несправжньооплямиста (*C. pseudomaculosa*), шандра рання (*Marrubium praecox*), парило звичайне (*Agrimonia eupatoria*), деревій звичайний (*Achillea millefolium* s.l.), подорожник середній (*Plantago media*), подорожник ланцетолистий (*P. lanceolata*), різак звичайний (*Falcaria vulgaris*), чистець прямий (*Stachys recta*), жовтець багатоквітковий (*Ranunculus polyanthemos*), гадючник звичайний (*Filipendula vulgaris*).

З видів чагарникового степу широко розповсюдженими є карагана куцова (*Caragana frutex*), зіновать руська (*Chamaecytisus ruthenicus*), зіновать австрійська (*C. austriacus*). Трапляються мигдаль низький (*Amygdalus nana*), вишня куцова (*Cerasus fruticosa*), таволга зарубчаста (*Spiraea crenata*), таволга звіробоелиста (*S. hypericifolia*). Зі степових чагарників звичайними видами є терен колючий (*Prunus spinosa*), глід кривочашечковий (*Crataegus curvisepala*) і представники роду Шипшина: шипшина собача (*Rosa canina*), шипшина щитконосна (*R. corymbifera*), шипшина степова (*R. tesquicola*). Трапляються шипшина іржасто-червона (*R. rubiginosa*), шипшина повстиста (*R. tomentosa*), шипшина Юндзіла (*R. jundzillii*), шипшина яблучна (*R. villosa*).

На виходах крейди представлені фітоценози із домінуванням чебрецю вапнякового (*Thymus cretaceus* (або *Thymus calcareus*)) (тим'яники) і полину суцільнобілого (*Artemisia hololeuca*) (полинники) та угруповання петрофітних степів *Centaureo carbonatae-Koelerion talievii*. Крім того, на виходах крейди, вкритих невеликим шаром ґрунту, представлений так званий тим'яниковий степ. Характерними видами тим'яників і полинників (об'єднана назва – томіляри) є бедринець вапняколюбний (*Pimpinella titanophila*), маренка сіроплода (*Asperula tephrocarpa*), дрік донський (*Genista tanaitica*), рогачка крейдяна (*Erucastrum cretaceum*), гісоп крейдяний (*Hyssopus cretaceus*), левкой запашний (*Matthiola fragrans*), кравник жовтий (*Odontites luteus*), ранник крейдяний (*Scrophularia cretacea*), келерія Талієва (*Koeleria talievii*), льон український (*Linum ucrainicum*), подекуди – сонцезвіт крейдяний (*Helianthemum cretaceum*). Нерівномірно, на окремих ділянках у складі томілярів зростають переломник Козо-Полянського (*Androsace koso-poljanskii*), смілка приземкувата (*Silene supina*). Значну роль у складі томілярів відіграють також громовик донський (*Onosma tanaitica*), лещиця висока (*Gypsophila altissima* s.l.), астрагал білостебний (*Astragalus albicaulis*), головачка уральська (*Cephalaria uralensis*), молочай Серієрів (*Euphorbia seguieriana*), цмин піщаний (*Helichrysum arenarium*), самосил білоповстистий (*Teucrium polium*).

Біотопи петрофітних степів є перехідними між ценозами степів і томілярів. Домінантами угруповань виступають осока низька (*Carex humilis*), *Thymus cretaceus*, *Astragalus albicaulis*, *Onosma tanaitica*. Значну роль відіграє *Androsace koso-poljanskii*. У складі угруповань наявні як типово степові види (самосил білоповстистий (*Teucrium polium*), шавлія поникла (*Salvia nutans*), дзвоники сибірські (*Campanula sibirica*)), так і види, характерні для томілярів (*Helianthemum cretaceum*, *Asperula tephrocarpa*, *Pimpinella titanophilla*).

До складу тим'яникового степу входять дерновинні злаки: ковила волосиста (*Stipa capillata*), ковила пірчаста (*S. pennata*), ковила Лессінга (*S. lessingiana*), ковила найкрасивіша (*S. pulcherrima*), а також осока низька (*Carex humilis*). З різнотрав'я переважають як види, що зустрічаються у різнотравних степах: шавлія поникла (*Salvia nutans*), вероніка колосиста (*Veronica spicata*), перстач розлогий (*Potentilla patula*) та ін., так і види, що найчастіше трапляються на відслоненнях або степових схилах з бідними ґрунтами: астрагал білостебний (*Astragalus albicaulis*) (виходи крейди), астрагал еспарцетний (*A. onobrychis*) (схили, відслонення, піски та степи), астрагал австрійський (*A. austriacus*) (степові схили, відслонення), громовик донський (*Onosma tanaitica*) (виходи крейди), лещиця висока (*Gypsophila altissima* s.l.) (степові схили, крейдяні відслонення), самосил білоповстистий (*Teucrium polium*) (степові схили, крейдяні відслонення), волошка Маршалла (*Centaurea marschalliana*) (степові схили, крейдяні відслонення), шандра рання (*Marrubium praecox*)

(степові схили, відслонення) тощо.

На території проєктованого НПП «Східний степ» зареєстровані рослинні угруповання, що занесені до Зеленої книги України (2009):

1. Угруповання формації ковили найкрасивішої (*Stipeta pulcherrimae*).
2. Угруповання формації ковили вузьколистої (*Stipeta tirsae*).
3. Угруповання формації ковили волосистої (*Stipeta capillatae*).
4. Угруповання формації ковили Лессінга (*Stipeta lessingianae*).
5. Угруповання формації ковили пірчастої (*Stipeta pennatae*).
6. Угруповання формації ковили пухнастолистої (*Stipeta dasyphyllae*).
7. Угруповання формації осоки низької (*Cariceta humilis*).
8. Угруповання формації мигдалю низького (*Amygdaleta nanae*).
9. Угруповання формації полину суцільнобілого (*Artemisieta hololeucae*).
10. Угруповання формації сонцещвіту сивого (*Helianthemeta cani*: incl. *Helianthemum cretaceum* (Rupr.) Juz., *H. cretophilum* Klok. et Dobroc.).
11. Угруповання формації гісопу крейдяного (*Hyssopeta cretacei*).

Вісім з перелічених угруповань належать до степових (1–8), а три – до томілярних (9–11).

У заплавах річок збереглися луки різних типів. Для остепнених та справжніх луків притаманні: зі злакових – китник лучний (*Alopecurus pratensis*), райграс високий (*Arrhenatherum elatius*), стоколос безостий (*Bromopsis inermis*), грястиця збірна (*Dactylis glomerata*), пирій повзучий (*Elytrigia repens*), костриця лучна (*Festuca pratensis*), костриця борозниста (*Festuca rupicola*), тимофіївка лучна (*Phleum pratense*), тонконіг вузьколистий (*Poa angustifolia*);

з осокових – осока сусідня (*Carex contigua*), осока черноколоса (*C. melanostachya*), осока рання (*Carex praecox*);

з різнотрав'я – деревій заплавної (*Achillea inundata*), цибуля овочева (*Allium oleraceum*), дзвоники скупчені (*Campanula glomerata*), волошка лучна (*Centaurea jacea*), осот щетинистий (*Cirsium setosum*), болиголов плямистий (*Conium maculatum*), чорнокорінь лікарський (*Cynoglossum officinale*), молочай прутувидний (*Euphorbia virgata*), гадючник звичайний (*Filipendula vulgaris*), морква дика (*Daucus carota*), різак звичайний (*Falcaria vulgaris*), солонечник російський (*Galatella rossica*), підмаренник північний (*Galium boreale*), підмаренник справжній (*Galium verum*), герань пагорбкова (*Geranium collinum*), розхідник звичайний (*Glechoma hederacea*), борщівник сибірський (*Heracleum sibiricum*), оман верболистий (*Inula salicina*), свербіжниця польова (*Knautia arvensis*), лаватера тюрінгська (*Lavatera thuringiaca*), льонок звичайний (*Linaria vulgaris*), люцерна румунська (*Medicago romanica*), куколиця біла (*Melandrium alba*), гіркуша нечуйвітрова (*Picris hieracioides*), жовтець багатоквітковий (*Ranunculus polyanthemos*), щавель кучерявий (*Rumex crispus*), мильнянка лікарська (*Saponaria officinalis*), жовтозілля Швецова (*Senecio schwetsovii*), серпій увінчаний (*Serratula coronata*), серпій різнолистий (*Serratula lycopifolia*), жовтий осот польовий (*Sonchus arvensis*), пижмо звичайне (*Tanacetum vulgare*), рутвиця мала (*Thalictrum minus*), козельці подільські (*Tragopogon podolicus*), горошок тонколистий (*Vicia tenuifolia*). Іноді трапляється жовтозілля Якова (*Senecio jacobaea*),

У складі угруповань вологих або мокрих евтрофних та мезотрофних луків виявлено:

зі злакових – китник рівний (*Alopecurus aequalis*), китник тростиновий (*Alopecurus arundinaceus*), китник колінчастий (*Alopecurus geniculatus*), бекманія звичайна (*Beckmannia eruciformis*), костриця лучна (*Festuca pratensis*), костриця східна (*Festuca orientalis*), перлівка висока (*Melica altissima*), очеретянка звичайна (*Phalaroides arundinacea*), тонконіг болотний (*Poa palustris*);

з осокових – осока гостра (*Carex acuta*), осока побережна (*Carex riparia*), осока шершава (*Carex hirta*), осока пухирчаста (*Carex vesicaria*), ситняг болотний (*Eleocharis palustris*);

із ситникових – ситник стиснутий (*Juncus compressus*), ситник скупчений (*Juncus conglomeratus*), ситник Жерара (*Juncus gerardii*);

з різнотрав'я – алтея лікарська (*Althaea officinalis*), калюжниця болотна (*Caltha palustris*), осот сірий (*Cirsium canum*), хвощ болотний (*Equisetum palustre*), гадючник в'язолистий (*Filipendula ulmaria*), герань лучна (*Geranium pratense*), півники болотні (*Iris pseudacorus*), чина лучна (*Lathyrus pratensis*), вербозілля лучне (*Lysimachia nummularia*), вербозілля звичайне (*Lysimachia vulgaris*), чихавка верболиста (*Ptarmica salicifolia*), жовтець їдкий (*Ranunculus acris*), жовтець золотистий (*Ranunculus auricomus*), жовтець повзучий (*Ranunculus repens*), жовтець отруйний (*Ranunculus sceleratus*), родовик лікарський (*Sanguisorba officinalis*), жовтий осот болотний (*Sonchus palustris*), чистець

болотний (*Stachys palustris*), живокіст лікарський (*Symphytum officinale*).

До рідкісних видів заплавлених луків належать косарики тонкі (*Gladiolus tenuis*), рябчик малий (*Fritillaria meleagroides*), плодоріжка болотна (*Anacamptis palustris*) і тюльпан дібровний (*Tulipa quercetorum*), валеріана лікарська (*Valeriana officinalis*), оман високий (*Inula helenium*).

Байрачні ліси представлені формацією дуба звичайного (*Quercus robur*), групи асоціацій польовокленово-дубова, польовокленово-гострокленово-дубова, гострокленово-в'язово-дубова, татарськленово-польовокленово-дубова, польовокленово-липово-дубова.. Ліси досить освітлені, зімкнутість верхнього ярусу деревостану (ярус А) – до 75%, ярусу Б – до 50%. Подекуди у ярусах А і Б добре представлена осика (*Populus tremula*), липа серцелиста (*Tilia cordata*), груша звичайна (*Pirus communis*), черешня звичайна (*Cerasus avium*).

У високому підрослі – клен польовий (*Acer campestre*), клен гостролистий (*Acer platanoides*), ясен високий (*Fraxinus excelsior*), трапляється також черешня звичайна. Підлісок найчастіше складається із ліщини звичайної (*Corylus avellana*), бруслини бородавчастої (*Euonymus verrucosa*), бруслини європейської (*Euonymus europaeus*), клену татарського (*Acer tataricum*), свидини кров'яної (*Swida sanguinea*), крушини проносної (*Rhamnus cathartica*), подекуди – глідю кривочашечкового (*Crataegus curvisepala*), бузини чорної (*Sambucus nigra*). У підрослі трав'яного ярусу: клен польовий, клен гостролистий, клен татарський, ясен високий, ліщина звичайна, бруслина бородавчата, бруслина європейська, дуб звичайний, свидина кров'яна, липа серцелиста, в'яз голий, черешня звичайна.

Найбільш розповсюдженою чагарниковою формацією байрачних лісів є теренова (*Prunus stepposa* s.l.), яка оточує їх по узліссях. Серед весняних ефемероїдів байрачних лісів численними є проліска сибірська (*Scilla sibirica*), анемона жовтецева (*Anemone ranunculoides*), пшінка весняна (*Ficaria verna*), ряст ущільнений (*Corydalis solida*), зірочки жовті (*Gagea lutea*) і зірочки малі (*Gagea minima*). Трапляються ділянки з рястом Маршалла (*Corydalis marschalliana*) (Червоний список Харківської обл.) і червонокнижним тюльпаном дібровним (*Tulipa quercetorum*).

У складі трав'яного ярусу звичайними видами є осока волосиста (*Carex pilosa*), копитняк європейський (*Asarum europaeum*), чина весняна (*Lathyrus vernus*), зірочник ланцетовидний (*Stellaria holostea*), розхідник шорсткий (*Glechoma hirsuta*), яглиця звичайна (*Aegopodium podagraria*), переліска багаторічна (*Mercurialis perennis*), осока Микелі (*Carex michelii*), медунка темна (*Pulmonaria obscura*), гравілат міський (*Geum urbanum*), тонконіг дібровний (*Poa nemoralis*), астрагал солодколистий (*Astragalus glycyphyllos*). Часто зустрічаються купина багатоквіткова (*Polygonatum multiflorum*), конвалія звичайна (*Convallaria majalis*), перлівка поникла (*Melica nutans*), шоломниця висока (*Scutellaria altissima*), дзвоники крапиволисті (*Campanula trachelium*), зірочник середній (*Stellaria media*), фіалка приємна (*Viola suavis*).

Крім видів, що перелічено вище, трапляються також куцоніжка лісова (*Brachypodium sylvaticum*), бутень п'яний (*Chaerophyllum temulum*), жеруха недоторкана (*Cardamine impatiens*), ранник вузлуватий (*Scrophularia nodosa*), герань Роберта (*Geranium robertianum*), хвилівник звичайний (*Aristolochia clematidis*); на окремих ділянках – чистотіл великий (*Chelidonium majus*), підмаренник чіпкий (*Galium aparine*), фалопія чагарникова (гірчак чагарниковий) (*Fallopia dumetorum*), вербозілля лучне (*Lysimachia nummularia*), пахучка звичайна (*Clinopodium vulgare*), підмаренник північний (*Galium boreale*), кінський часник черешковий (*Alliaria petiolata*), бугиля лісова (*Anthriscus sylvestris*), кропива дводомна (*Urtica dioica*). Подекуди – підмаренник запашний (*Galium odoratum*), егоніхон пурпурово-голубий (горобейник пурпурово-голубий) (*Aegonychon purpureocaeruleum*), фіалка дивна (*Viola mirabilis*), маруна щиткова (*Pyrethrum corymbosum*), звіробій шорсткий (*Hypericum hirsutum*). Є ділянки з ожиною сизою (*Rubus caesius*).

Оселища Бернської конвенції.

На території пропонованого НПП «Східний степ» збереглися елементи 16 оселищ, що потребують охорони згідно з умовами Бернської конвенції:

- C1.32 Вільноплаваюча рослинність евтрофних водойм.
- C1.33 Вкорінена занурена рослинність евтрофних водойм.
- C1.3411 Угруповання водяних жовтеців на мілководдях.
- C2.33 Мезотрофна рослинність повільно текучих водотоків.
- C2.34 Евтрофна рослинність повільно текучих річок.
- D5.2 Зарості крупних осок переважно без застою води.

- E1.13 Континентальні сухі кам'янисті остепнені трав'яні угруповання та чагарнички на крейдяних відслоненнях.
  - E1.2 Багаторічні трав'яні кальцифітні угруповання та степи.
  - E2.2 Рівнинні та низькогірні сінокісні луки.
  - E3.4 Мокрі або вологі евтрофні і мезотрофні луки.
  - E5.4 Мокрі або вологі високотравні та папоротеві узлісся і луки.
  - F3.241 Центральньо-європейські субконтинентальні чагарникові зарості.
  - F3.247 Понтично-сарматські листопадні чагарникові зарості.
  - F9.1 Прирічкові чагарники.
  - G1.A1 Дубово-ясенєво-грабові ліси на евтрофних і мезотрофних ґрунтах.
  - G1.7 Термофільні листопадні ліси.
- Тваринний світ.

Ландшафтна та біотопічна різноманітність, багатий видовий склад рослинності створюють у проєктованому НПП умови для значного фауністичного розмаїття. У той же час незначна площа нерозораних ділянок, яка стрімко зменшується останні два-три роки, ставить під загрозу майже всі складові елементи степової та лучної біоти.

Різнманіття біотопів створюють у проєктованому НПП умови для існування кількох комплексів членистоногих (Arthropoda): комплексу байрачних лісів, степового, лучного та інших. Угруповання павуків (клас Павукоподібні – Arachnida, ряд Павуки – Araneae) степових балок є дуже багатими (близько 200 видів), вони репрезентують типову фауну північного сходу Харківської області та включають низку рідкісних видів. Так, у степових балках знайдені гнафоза жалобна (*Gnaphosa lugubris*) й ерезус чорний (*Eresus kollari*), які включені до Переліку видів тварин..., 2018). Також на степових схилах знайдений *Neottiura suaveolens*, що розповсюджений у Центральній Європі, а на Східноєвропейській рівнині має мозаїчний ареал. Балка поблизу с. Зелений Гай – єдине відоме місцезнаходження виду на північному сході України. *Pardosa maisa* трапляється на заплавах луках. Це дуже рідкісний вид, в Україні відомо всього чотири локалітети, один з них – поблизу с. Нестерівка (Polchaninova, 2019; Атемасова та ін., 2021).

Зазвичай найбільшу кількість видів налічує клас Комахи (Insecta), серед яких найбагатшим за рідкісними видами є ряд Лускокрилі (або Метелики) (Lepidoptera). З рідкісних денних метеликів найкраще представлені родини Косатцеві (Papilionidae) і Синявці (Lycaenidae). Дуже рідко трапляється люцина (*Hamearis lucina*) – єдиний представник тропічної родини Riodinidae у фауні України. Останніми роками збільшив свою чисельність і став частіше зустрічатися на території проєктованого НПП один з найкрасивіших наших метеликів – поліксена (*Zerynthia polyxena*) з родини Косатцеві. Не менш різноманітним є видовий склад нічних метеликів проєктованого НПП. Тут можна зустріти ряд рідкісних червонокнижних видів, з родин Бражники (Sphingidae), Совки (Noctuidae) та інших. На початку літа на витікаючому соку старих дубів та верб часто трапляється жук-олень (або рогац звичайний) (*Lucanus cervus*), що охороняється в усій Європі.

У степових балках, долинах річок і на крейдяних оголеннях досі можна було зустріти багато видів комах, пов'язаних у своєму життєвому циклі з цілинними землями. Багатим на такі види є ряд Перетинчастокрилі (Hymenoptera). Чотири види з родини Справжні бджоли (Apidae) включені до Червоної книги України: це три степових джмеля – джміль моховий (*Bombus muscorum*), джміль глинистий (*Bombus argillaceus*) і джміль оперезаний (*Bombus zonatus*), а також бджола-тєсляр звичайна (*Xylocopa valga*), личинки якої розвиваються у мертвій деревині. Останніми десятиліттями, у зв'язку зі скороченням чисельності жука-носорога (*Oryctes nasicornis*), стали рідкісними найбільші оси Європи – сколії-гіганти (*Megascolia maculata*) (родина Сколієві оси (Scoliidae)), які занесені до Червоної книги України. Їхні самиці відкладають яйця на паралізованих личинках жуків-носорогів.

На сьогодні на територіях проєктованого НПП виявлено 45 видів комах з Червоного списку Харківської області; 22 види комах, занесені до Червоної книги України, а 6 видів – також до Червоного списку ЄС (табл. 2 Додатку). Після організації НПП, коли дослідження фауни комах набудуть систематичного характеру, число видів з різними охоронними статусами має підвищитись.

Багаторічні дослідження фауни та населення наземних членистоногих у трьох степових балках, які розташовані у двох-трьох кілометрах одна від одної, показали, що кожна з них має свої особливості та склад угруповань безхребетних. Мозаїчність і невелика площа кожного оселища, відокремленого від інших природних територій величезними просторами сільськогосподарських

монокультур, запобігає вільному розповсюдженню видів, утруднює їхній обмін. Навіть доволі широко поширені степові види наявні в одній балці, але відсутні або малочисельні в іншій. Особливо це стосується маломобільних видів, що не пристосовані до пересування на великі відстані. Тому лише збереження мережі оселищ зможе забезпечити підтримку біорізноманіття як у проєктованому парку, так і в регіоні в цілому.

Фауна амфібій (Amphibia) і плазунів (Reptilia) не багата на види. З амфібій в степових і лучних біотопах часто зустрічаються ропуха зелена (*Bufo viridis*) і часничниця Палласа (*Pelobates vespertinus*). За даними О.В. Коршунова (усне повідомлення), у долині ріки Великий Бурлук трапляється тритон звичайний (*Lissotriton vulgaris*), кумка червоночерева (*Bombina bombina*), часничниця Палласа, ропуха зелена та жаба озерна (*Pelophylax ridibundus*). У заплавах та долинах балок по всьому Вовчанському району мешкає ще один вид амфібій – жаба гостроморда (*Rana arvalis*), яка станом на 2021 р. є малочисельною або рідкісною в Харківській області (О. В. Коршунов, усне повідомлення).

З плазунів звичайним видами на території проєктованого НПП є ящірка прудка (*Lacerta agilis*), вуж звичайний (*Natrix natrix*) і черепаха болотяна (*Emys orbicularis*), іноді трапляються веретільниця ламка (*Anguis colchica*), степова гадюка (*Vipera renardi*), мідянка (*Coronella austriaca*). Ящірка прудка численна на степових схилах, вона є одним з основних елементів живлення деяких птахів; степова гадюка трапляється дуже рідко. Черепаха та вуж є звичайними для вологих біотопів. Веретільницю можна зустріти в заплавах, нагірних та байрачних дібровах Вовчанського району (О. В. Коршунов, усне повідомлення).

Орнітофауна проєктованого НПП є досить різноманітною через строкатість природних умов. Ми розглядаємо головним чином гніздове населення птахів різних оселищ.

На мезоксерофільних короткозаплавних луках нами зареєстровано 12 видів. За показниками відносної щільності домінують польовий жайворонок (*Alauda arvensis*), коноплянка (*Acanthis cannabina*), щиглик (*Carduelis carduelis*). Субдомінантами є польовий лунь (*Circus cyaneus*), жовта плиска (*Motacilla flava*), трав'янка лучна (*Saxicola rubetra*), деркач (*Crex crex*), чорноголова трав'янка (*Saxicola torquata*), просянка (*Emberiza calandra*), чубатий жайворонок (*Galerida cristata*), жовтоголова плиска (*Motacilla citreola*), лунь болотяний (*Circus aeruginosus*). Шість видів цього комплексу є вразливими.

Для сухуватих мезоксерофільних позазаплавних луків є характерними види, що пов'язані із деревно-чагарниковою рослинністю, розрідженим деревостаном. Тут відсутні гідро- та гігрофіли. Домінантами у населенні на таких луках є трав'янка лучна, звичайна вівсянка (*Emberiza citrinella*) і східний соловейко (*Luscinia luscinia*). Лісові островці на луках є прихистком для лісового щеврика (*Anthus trivialis*), великої синиці (*Parus major*), вівчарика-ковалика (*Phylloscopus collybita*), щиглика, вільшанки (*Erithacus rubecula*), костогриза (*Coccothraustes coccothraustes*). Чагарникові зарості, що розвиваються на схилах та вздовж лісосмуг, є місцеперебуванням представників Крив'янкових – кропив'янки сірої (*Sylvia communis*), садової кропив'янки (*Sylvia borin*); а також садової вівсянки (*Emberiza hortulana*). Загалом склад орнітофауни збіднений. Структура населення формується частково за рахунок дендробіонтів, що гніздяться на окремих деревах і чагарниках. З типових лучних видів сюди заходить тільки лучна трав'янка, яка є стійкою до зниження вологості. Присутні п'ять регіонально рідкісних видів (половина із зареєстрованих).

У гніздовому населенні птахів крейдяних відслонень домінує золотиста бджолоїдка (*Merops apiaster*), субдомінантами є лучна трав'янка, польовий жайворонок, звичайна кам'янка (*Oenanthe oenanthe*); остання пов'язана з норами бабаків. На кущах серед відкритих просторів оселяється терновий сорокопуд (*Lanius collurio*), а по верхніх частинах схилів, зайнятих степовими угрупованнями, гніздиться польовий щеврик (*Anthus campestris*). Кам'янисті схили з відслонень суцільної крейди є місцями гніздування норників – берегової ластівки (*Riparia riparia*), польового горобця (*Passer montanus*) тощо. Останнім часом на ділянці «Вовчанська» зареєстрована поява пугача (*Bubo bubo*) (Г. Бондаренко – усне повідомлення), а сиворакша (*Coracias garrulus*), яка тут існувала на північній межі ареалу, не виявлена. Вразливі види складають 42,8% населення.

У ксерофільному степу наявні: польовий щеврик, лучний лунь (*Circus pygargus*), польовий жайворонок, чубатий жайворонок, лучна трав'янка. В якості кормових біотопів степові ділянки використовують орел-карлик (*Hieraaetus pennatus*), звичайний канюк (*Buteo buteo*), болотяний лунь. Загалом орнітологічне угруповання збіднене.

У дуже сухих байрачних дібровах (До за Погребняком (Погребняк, 1955)) знайдено 19 видів

птахів, що є типовими для неморальних лісів та чагарникового комплексу. Вівчарик жовтобровий (*Phylloscopus sibilatrix*) і вівчарик-ковалик тут мають південну межу розповсюдження. Природоохоронний статус мають орел-карлик, вівчарик жовтобровий, кропив'янка чорноголова, соловейко східний, співочий дрозд, вільшанка. Таким чином, у фауністичному комплексі угруповання дібров вразливі види становлять 61%. Через малу площу та ізольованість лісових масивів щільність суто лісових видів (як-то вівчарик-ковалик) є вкрай низкою.

На території проєктованого парку клас Ссавці (Mammalia) представлений досить повно. З ряду Комахоїдні (Insectivora) зареєстровано три види з родини Мідицеві (Soricidae): білозубка мала (*Crocidura suaveolens*), мідиця звичайна (*Sorex araneus*), мідиця мала (*Sorex minutus*) та один вид з родини Їжаківі (Erinaceidae) – їжак звичайний (*Erinaceus europaeus*). Всі комахоїдні тяжіють до більш вологих біотопів (луки, чагарники, ліси), але у вологі роки зустрічаються й у степу. Всі чотири види охороняються у рамках Бернської конвенції.

Представники ряду Рукокрилі (Chiroptera) досліджені слабо. Завдяки організації парку спостереження можуть набути регулярності. На обстеженій території були виявлені вечірниця руда (*Nyctalus noctula*) і нічниця водяна (*Myotis daubentonii*). Найчастіше рукокрилих можна спостерігати в населених пунктах та біля водойм. Безсумнівно, в регіоні присутні й інші види цього ряду.

Ряд Зайцеподібні (Leporiformes, або Lagomorpha) у регіоні представлений одним видом – заєць русак (*Lepus europaeus*), в окремі роки спостерігається значна чисельність цього євритопного виду.

Оскільки територія запланованого парку має велику біотопічну різноманітність, тут можна спостерігати значне видове різноманітність ряду Гризуни (Rodentia). Лісовий комплекс гризунів представлений такими видами, як вовчок лісовий (*Dryomys nitedula*), мишак жовтогрудий (*Sylvaemus tauricus*), мишак уральський (*Sylvaemus uralensis*), нориця руда (*Myodes glareolus*). В останнє десятиріччя водойми регіону з розвиненими деревно-чагарниковими заростями по берегах активно заселяє бобер (*Castor fiber*), завезений сюди мисливцями.

З фонових видів для відкритих біотопів характерні: житник пасистий (*Apodemus agrarius*), мишак уральський (*Sylvaemus uralensis*), миша курганцева (*Mus specilegus*), миша хатня (*Mus musculus*), нориця східноєвропейська (*Microtus rossiameridionalis* (*Microtus levis*)). В лучних біотопах трапляється мишка лучна (*Micromys minutus*). В останні роки частіше почав зустрічатися хом'ячок сирій (*Cricetulus migratorius*). Рідко трапляється, але достовірно мешкає на сухостепових ділянках строкатка степова (*Lagurus lagurus*). Постійний елемент мікрорельєфу відкритих ландшафтів – викиди сліпака (*Spalax microphthalmus*).

У недавньому минулому (останнє достовірне спостереження 2012 р.) на степових пасовищах мешкав крапчастий ховрах (*Spermophilus suslicus*), а тушканчик великий (*Allactaga jaculus*) був звичайним до початку 2000-х. Обидва види занесені до Червоної книги України, бо опинилися на межі повного зникнення в усій українській частині природного ареалу через катастрофічне зникнення пасовищних екосистем.

Безумовно, найбільш помітним і яскравим представником степового комплексу ссавців досі залишається степовий бабак (*Marmota bobak*). Великобурлуцька популяція бабака не переривала свого існування в період першої половини минулого століття, коли чисельність цього виду в Україні впала до критично малих показників. Потім, у другій половині ХХ століття, бабак став масовим видом. Усі пасовища в регіоні були зайняті численними колоніями бабаків. Різде одночасне припинення випасу худоби у зв'язку з глобальними перебудовами у структурі та технології сільськогосподарського виробництва призвело до катастрофічного скорочення площі пасовищних екосистем у регіоні. Відповідно, дуже швидко почали зникати представники тваринного світу, що органічно пов'язані з цими екосистемами, – ховрахи, тушканчики, бабаки. Через низку причин бабак виявився більш стійким, але при збереженні тенденції зникнення останніх пасовищ він також приречений на вимирання (Savchenko, Ronkin, 2018)

Зважаючи на вищезазначене, надання бабаку статусу червонокнижного виду у 2021 році є вкрай сучасним і доцільним. На жаль, триває розорювання природних біотопів існування виду, в тому числі в місцях вже існуючих поселень. Отже, одним із основних завдань проєктованого НПП ми вбачаємо залучення суб'єктів господарювання, зацікавлених у розвитку традиційного пасовищного скотарства, для підтримання сприятливих умов існування бабака, за прикладом досвіду країн ЄС.

На території проєктованого парку досить добре представлена родина Куницевої: горностаї (*Mustela erminea*), ласка (*Mustela nivalis*), борсук (*Meles meles*), куниця – кам'яна (*Martes foina*) та лісова (*Martes martes*), тхорі лісовий (*Mustela putorius*) та степовий (*Mustela eversmanni*). Дуже рідко

можна побачити перегузню (*Vormela peregusna*). По степових річках та по ставках іноді можна зустріти видру річкову (*Lutra lutra*), в цих же біотопах досить часто можна побачити норку американську (*Neovison vison*) – адвентивний вид.

Родина Собачі представлена лисицею (*Vulpes vulpes*) – видом зі стабільно високою чисельністю, та вовком (*Canis lupus*), який трапляється дуже рідко; місцеві мисливці спостерігали у регіоні єнотоподібного собаку (*Nyctereutes procyonoides*) – вид, що належить до адвентивної фауни.

З копитних трапляються звичайний кабан (*Sus scrofa*) і сарна (*Capreolus capreolus*); взимку були зареєстровані сліди лося (*Alces alces*).

Перелік видів діяльності, що пропонується заборонити або обмежити у проєктованому НПП:

Забороняється проведення рубок головного користування та всіх видів поступових та суцільних рубок, вирубування дуплястих дерев, а також видобуток піску та гравію в річках. Забороняються суцільні, прохідні, лісовідновні та поступові рубки, видалення захаращеності, а також полювання та інша діяльність, що суперечить цілям і завданням, передбаченим положенням про Національний природний парк.

Також забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню певних зон НПП, порушує природний розвиток процесів та явищ та створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси і процеси, а саме:

- 1) відведення ділянок під дачне будівництво, садівництво, городництво, інші види сільськогосподарського використання території;
- 2) геолого-розвідувальні роботи, розробка корисних копалин, руйнування геологічних відслонень;
- 3) порушення ґрунтового покриву;
- 4) застосування будь-яких хімічних засобів, у тому числі мінеральних добрив;
- 5) будівництво гідротехнічних споруд, поглиблення, розширення водойм та інші види втручання в гідрологічний режим території;
- 6) мисливство, вилов і знищення диких тварин, порушення умов їх оселення, гніздування;
- 7) інтродукція нових для території видів тварин та рослин;
- 8) влаштування звалищ та захоронень;
- 9) спалювання сухої рослинності та підпали трави.

Перелік дозволених видів діяльності:

господарська, наукова та інша діяльність, що не суперечить цілям і завданням НПП, проводиться з додержанням вимог Проекту організації території та законодавства щодо охорони навколишнього природного середовища.

В рекреаційній зоні дозволено: короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, велосипедні і пішохідні прогулянки, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць; влаштування та відповідне обладнання туристичних маршрутів та екологічних стежок.

Власники або користувачі земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, що увійшли до НПП без вилучення, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження.

Загалом ділянки пропонуваного НПП являють собою степові угруповання, крейдяні відслонення, сухі байрачні ліси та окремі ділянки заплавлених лук рр. Вовча, Хотомля, Плотва, Великий Бурлук, Гнилиця, Нижня Дворічна, Верхня Дворічна і Волоська Балаклійка. Територія включає об'єкт Смарагдової мережі №0000088. Через високий ступінь антропогенного навантаження територія пропонуваного НПП «Східний степ» має кластерний характер. Цінні ділянки розташовані в контурах знижень рельєфу, що через природні умови є непридатними для розорювання. Загальна площа проєктованого НПП становить 22272,0 га (рис. 1).

Висновки

Національний рівень категорії природоохоронного резервату був визначений на підставі знахідок низки видів, що мають загальнонаціональне значення (види, що включені до Червоної книги України (Перелік..., 2021а,б); наявності угруповань, що включені до Зеленої книги України (Зелена..., 2009) та переліку оселищ Смарагдової мережі Європи (Схема..., 2021), а також наявності видів рослин, що включені до Офіційного переліку регіонально рідкісних рослин Харківської області (Перелік видів рослин..., 2018).

Пропонується до охорони низка рідкісних видів флори та фауни, притаманних зональним

степам, лукам та байрачним лісам, що збереглися. Виняткову цінність становлять залишки степових екосистем, які збереглися у великих балкових системах як цілісні комплекси біоценозів. Крім цього, найближчим часом, коли Україна почне виконувати природоохоронні зобов'язання в рамках євроінтеграції, кластерні ділянки, які запропоновані для включення до НПП, слугуватимуть рефугіумами біорізноманіття для відновлення природних оселищ на місцях орних земель.

Флора та рослинність території, що пропонується для заповідання, має високу соціологічну цінність. У проєктованому НПП наявні угруповання з 11 формацій, включених до Зеленої книги України, та 16 природних оселищ, що потребують охорони згідно з Бернською конвенцією. 26 видів судинних рослин пропонуваного НПП занесені до Червоної книги України. 63 види судинних рослин занесені до Червоного списку Харківської області. Флора крейдяних відслонень у цілому має реліктовий характер. На території, що пропонується під НПП, на виходах крейди знайдено 18 ендемічних та реліктових видів судинних рослин. Особливої уваги під час організації охорони потребують ділянки, де знайдені локалітети півонії тонколистої (*Paeonia tenuifolia*) (с. Стецьківка та с. Орлянка), а також виходи крейди в околицях с. Мала Вовча, с. Охримівка та с. Миколаївка, де знаходяться великі локалітети вовчих ягід Софії (*Daphne sophia*), одного з найрідкісніших видів флори України.

Загалом 86 видів тварин занесені до Додатків 2 та 3 Європейських природоохоронних Конвенцій – Бернської (Конвенція про охорону видів, що мешкають у Європі, та середовища їхнього існування) та 27 видів птахів – до Боннської (про охорону мігруючих видів); 29 видів тварин занесені до Переліку рідкісних та таких, що потребують охорони у Харківській області.

Попередні дослідження біотопів, що пропонуються до охорони, дозволяють припустити, що перелік охоронюваних видів може бути значно розширений у разі проведення ретельних моніторингових досліджень флори, фауни та мікобіоти.

У такому разі завдяки збереженому біорізноманіттю елементів степової біоти в кластерах запланованого НПП процес відновлення степових екосистем регіону буде відбуватися в короткі історичні терміни та з високою ефективністю. Крім того, концепція управління степовим НПП в умовах системної неповночленності степових екосистем (відсутність диких великих травоядних, які були повністю знищені людиною в історичний період) має включити, як обов'язковий елемент, відновлення традиційного пасовищного тваринництва і тим самим сприяти збереженню традиційного сільського побуту та етноструктури сільської місцевості.

Список літератури / References

- Атемасова Т.А., Атемасов А.А., Вітер С.Г. та ін. (2021). Матеріали до створення регіонального ландшафтного парку «Смарагдове джерело» (Харківська область, Україна). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Біологія»*, 37, 95–130. [Atemasova T.A., Atemasov A.A., Viter S.G. et al. (2021). Materials to the creation of the Regional Landscape Park 'Smaragdove Dzherelo' (Kharkiv Region, Ukraine). *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Biology"*, 37, 95–130]. <https://doi.org/10.26565/2075-5457-2021-37-9> (in Ukrainian)
- Банік М.В., Тверетінова В.В., Волкова Р.Є. та ін. (2007). Нові місцезнаходження *Daphne sophia* Kalen. (Thymeleaceae) в Україні. *Український ботанічний журнал*, 64(4), 565–569. [Banik M.V., Tveretynova V.V., Volkova R.E. et al. (2007). New locations *Daphne sophia* Kalen. (Thymeleaceae) in Ukraine. *Ukrainskyi botanichnyi zhurnal*, 64(4), 565–569]. (in Ukrainian)
- Біотопи степової зони України. (2020). Ред. Я.П.Дідух. Київ–Чернівці: ДрукАРТ, 392. [*Biotopes of the steppe zone of Ukraine*. (2020). Ed. Ya.P.Didukh. Kyiv–Chernivtsi: DrukART, 392]. (in Ukrainian)
- Види тварин, що підлягають особливій охороні на території Харківської області: навчально-довідковий посібник. (2018). За заг. ред. В.А.Токарського. Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 40. [*Animal species under special protection within the Kharkiv Region: training and reference manual*. (2018). Chief Ed.: V.A.Tokarsky. Kharkiv: V.N.Karazin Kharkiv National University, 40]. (in Ukrainian)
- Геоботанічне районування Української РСР. (1977). (Відп. ред. А.І.Барбарич). К.: Наук. думка, 304. [*Geobotanical zoning of the Ukrainian SSR*. (1977). (Ed. A.I.Barbarych). K.: Nauk. dumka, 304]. (in Ukrainian)
- Горелова Л.Н., Друлева І.В., Таран А.А. (1981). О некоторых редких растениях Харьковской области. *Вестник Харьк. ун-та. «Флористика, физиология и иммунитет растений»*, 211, 11–15. [Horelova L.N., Druleva Y.V., Taran A.A. (1981). About some rare plants of the Kharkiv region. *The Journal of Kharkiv University. «Floristics, physiology and plant immunity»*, 211, 11–15]. (in Russian)
- Горелова Л.Н., Алехин А.А. (1999). Редкие растения Харьковщины (Систематический список редких сосудистых растений, вопросы их охраны). Харьков: Изд-во ХНУ им. В.Н.Каразіна, 52. [Horelova L.N., Alekhyn A.A. (1999). *Rare plants of Kharkiv region (Systematic list of rare vascular plants, issues of their*

- protection). Kharkov: Publishing house of V.N.Karazin Kharkiv National University, 52]. (in Russian)
- Горелова Л.Н., Алехин А.А. (2002). Растительный покров Харьковщины: Очерк растительности, вопросы охраны, аннотированный список сосудистых растений. Харьков: Изд. центр Харьк. нац. ун-та им. В.Н.Каразина, 231. [Horelova L.N., Alekhyn A.A. (2002). *Vegetation of Kharkiv region: Essay on vegetation, protection issues, annotated list of vascular plants*. Kharkiv: Publishing centre of V.N.Karazin Kharkiv National University, 231]. (in Russian)
- Демченко М.А., Демченко О.М. (1971). Физико-географическое районирование Харьковской области. Харьковская область, природа и хозяйство. Харьков: ХГУ, 8, 112–117. [Demchenko M.A., Demchenko O.M. (1971). *Physical and geographical zoning of the Kharkiv region*. Kharkov: Kharkiv State University, 8, 112–117]. (in Russian)
- Екологічний паспорт Харківської області за 2021 рік. (2022). [Ecological passport of Kharkiv region for 2021 year. (2022)]. (in Ukrainian). <https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/486/2736/118158>
- Зелена книга України. (2009). За заг. ред. Я.П. Дідуха. К.: Альтерпрес, 448. [Green Book of Ukraine. (2009). Chief Ed. Ya.P. Didukh. Kyiv: Alterpres, 448]. (in Ukrainian)
- Котов М.И. (1927). Материалы к флоре степей Харьковской губернии. 1. Кочиновская степь в Купянском округе. *Журн. Русск. бот. об-ва*, 12(1–2), 173–182. [Kotov M.Y. (1927). [Materials for the flora of the steppes of the Kharkiv province. 1. Kochinovskaya steppe in the Kupyansk district. *Zhurn. Russk. bot. ob-va*, 12(1–2), 173–182]. (in Russian)
- Куземко А., Садогурська С., Василюк О. (2017). Тлумачний посібник оселищ Резолюції №4 Бернської конвенції, що знаходяться під загрозою і потребують спеціальних заходів охорони. Перша версія адаптованого неофіційного перекладу з англійської (третього проекту офіційної версії 2015 року). Київ, 124. [Kuzemko A., Sadohurska S., Vasyliuk O. (2017). An explanatory guide to Habitat Resolutions №4 of the Berne Convention, which are under threat and require special protection measures. Kyiv, 124].
- Левіна Ф. (1933). Залишки цілинної степової рослинності на Куп'янщині у Велико-Бурлуцькому районі. *Журнал Біо-ботан. циклу ВУАН*, 5–6, 185–199. [Levina F. (1933). Remains of virgin steppe vegetation in the Kupyansk region in the Velyko-Burlutsky district. *Zhurnal Bio-botan. tsykladu VUAN*, 5–6, 185–199]. (in Ukrainian)
- Максименко Н.В., Квартенко Р.В., Різник К.Ю. (2016). Оновлене фізико-географічне районування Харківської області. *Вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна. Серія «Екологія»*, 14, 20–32. [Maksymenko N.V., Kvarthenko R.V., Riznyk K.U. (2016). Updated physical-geographical zoning of the Kharkiv region. *The Journal of V.N.Karazin Kharkiv National University. Series «Ecology»*, 14, 20–32]. (in Ukrainian)
- Перелік видів рослин та грибів, що підлягають особливій охороні на території Харківської області станом на 01.01.2018 року. (2018). [A list of plants and fungi under special protection within the Kharkiv Region as of January 1, 2018 (2018).] https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/939/93887/Attaches/ekologichniy_pasport_harkivskoyi_oblasti_za_2017_rik.pdf. (in Ukrainian)
- Перелік видів рослин, що заносяться до Червоної книги України (рослинний світ), та видів рослин, що виключені з Червоної книги України (рослинний світ). (2021a). Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 15 лютого 2021 року, №111. [A list of plant and fungi species listed in the Red Book of Ukraine (Plant world) and excluded from the Red book of Ukraine (Plant world) (2021). Order of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine February 15, 2021, No111. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0370-21#Text>]. (in Ukrainian)
- Перелік видів тварин, що заносяться до Червоної книги України (тваринний світ), та видів тварин, що виключені з Червоної книги України (тваринний світ). (2021b). Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 19 січня 2021 року, №29. [A list of animal species listed in the Red Book of Ukraine (Animal world) and excluded from the Red book of Ukraine (Animal world) (2021). Order of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine January 19, 2021, No29. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-21#Text>]. (in Ukrainian)
- Погребняк П. С. (1955). Основы лесной типологии. К.: АН УССР, 456. [Pogrebniak P.S. (1955). *Basic Forest Typology*. Kiev: AS UkrSSR, 456]. (in Russian)
- Равкин Ю. С. (1967). К методике учета птиц в лесных ландшафтах. Природа очагов клещевого энцефалита на Алтае (Северо-Восточная часть). Новосибирск: Наука, Сиб. отд., 66–75. [Ravkin Yu.S. (1967). To the method of counting birds in forest landscapes. Nature of foci of tick-borne encephalitis in Altai. Novosibirsk: Nauka, Sib. Dptm, 66–75]. (in Russian)
- Схема розміщення затверджених та номінованих на затвердження територій Смарагдової мережі України. (Листопад 2021). [Layout of approved and nominated for approval territories of the Emerald Network of Ukraine. (November 2021)]. (in Ukrainian)
- Талиев В. И. (1912). О *Daphne sophia* Kalen. *Тр. Об-ва испыт. природы при Харьк. ун-те*, 45, 95–152. [Taliev V.I. (1912). About a *Daphne sophia* Kalen. *Proceedings of Nature Inventors Society at Kharkov University*, 45, 95–152].
- Токарський В. А., Ронкін В. І., Савченко Г.О. (2015). Стаціонарні екологічні дослідження балкового степу південного сходу України: попередні підсумки 25-річних спостережень. *Вісник Харківського*

національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Біологія», 25, 216–222. [Tokarsky V.A., Ronkin V.I., Savchenko G.A. (2015). Stationary environmental studies of the gully steppe of northeastern Ukraine: preliminary results of 25-years investigation. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Biology"*, 25, 216–222]. (in Russian)

Kosinski Z., Winiecki A. (2003). Estimation of the Middle Spotted Woodpecker *Dendrocopos medius* numbers – a comparison between the mapping technique combined with audio stimulation and the nest searching method. *Not. Orn.*, 44: 43–55. (in Polish)

Polchaninova N. (2019). Rare spider species (Araneae) of protected steppe areas of the Kharkiv Region (Ukraine). *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Biology"*, 32, 99–106. <https://doi.org/10.26565/2075-5457-2019-32-12>

Savchenko G., Ronkin V. (2018). Grazing, abandonment and frequent mowing influence the persistence of the steppe marmot, *Marmota bobak*. *Hacquetia*, 17(1), 25–34. <http://dx.doi.org/10.1515/hacq-2017-0009>

Sutherland W.J. (2004). *Ecological census techniques: a handbook*. Cambridge: Cambridge University Press, 336.

Creation of the National Nature Park “Skhidnyi Steppe” as a means of preserving natural ecosystems in Northeastern Ukraine

T.A. Atemasova, V.I. Ronkin, G.O. Savchenko, O.I. Sinna

The remnants of natural steppes in Northeastern Ukraine are represented in small areas, interconnected by riverbeds or large, extensive ravines and gullies. The presence of a large number of plant and animal species listed in the Red Book of Ukraine is the basis for granting of national protection status to these territories. The total territory of the prospective National Nature Park (NNP) “Skhidnyi Steppe” includes three clusters: Vovchanskyi, Burlutskyi and Kupyansko-Shevchenkivskyi, its total area is 22272.0 hectares. The future park covers the existing reserves “Vovchansky” and “Siverskodonetsky”, the regional landscape park “Velykoburluk Steppe” (4 segments), and several reserves of a small area. In addition to the steppe areas, it is planned to include forests and meadow areas. The flora and fauna of the territory to be protected are of high conservation value: 25 species of vascular plants are listed in the Red Book of Ukraine; 63 species are listed in the Red List of Kharkiv region; 17 species of chalk outcrops and chalk steppes are relics; 49 animal species are listed in the Red Book of Ukraine; 100 animal species are listed in Annexes 2 and 3 of the Berne Convention, 27 bird species are included in the lists of Bonn Convention; 33 animal species are in the List of rare species and species requiring protection in the Kharkiv Region. In addition, the proposed park hosts groups of 11 formations included in the Green Book of Ukraine and 16 habitats in need of protection under the Berne Convention. The purpose of the establishment of the National Nature Park “Skhidnyi Steppe” is the protection of unique natural areas in Northeastern Ukraine, namely, the last remnants of steppe and meadow ecosystems and forests in steppe gullies, which are an integral part of the gully steppe macrocomplex. The primary task of the future national park is to protect the grasslands. The next step is the restoration of pasture ecosystems as habitats for rare and endangered steppe species. This paper describes the planned NNP as of early 2022; it does not reflect changes caused by the hostilities that began in February 2022 and continue in the northern part to date.

Key words: steep zone, conservation areas network, rare and endangered species, flora, vegetation, fauna, Kharkiv region, Ukraine.

Cite this article: Atemasova T.A, Ronkin V.I, Savchenko G.O, Sinna O.I. Creation of the National Nature Park “Skhidnyi Steppe” as a means of preserving natural ecosystems in Northeastern Ukraine. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Biology"*, 2023, 40, 26–48. <https://doi.org/10.26565/2075-5457-2023-40-3> (in Ukrainian)

About the authors:

T.A. Atemasova – V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine, 61022, t.atemasova@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-7527-5143>

V.I. Ronkin – V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine, 61022, ronkinvl@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3080-4117>

G.O. Savchenko – V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine, 61022, savchgala5@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9436-7871>

O.I. Sinna – V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine, 61022, o.sinna@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-7693-7348>

Received: 22.01.2023 / Revised: 13.03.2023 / Accepted: 24.05.2023

Додаток 1

Таблиця 1. Рідкісні та ендемічні види рослин території, що трапляються на території проєктованого національного природного парку «Східний степ»

Table 1. Protected species of plants occurring in the projected National Nature Park "Skhidnyi Steppe"

Назва виду	Види, які занесені до Європейського Червоного списку	Перелік видів рослин, що занесені до Червоної книги України	Перелік видів рослин, що занесені до Червоного списку Харківської області
Ефедра двоколоскова <i>Ephedra distachya</i> L.			+
Переломник Козо–Полянського <i>Androsace koso-poljanskii</i> Ovcz.	+	+	
Вовчі ягоди Софії <i>Daphne Sophia</i> Kolenicz	+	+	
Гісоп крейдяний <i>Hyssopus cretaceus</i> Dubj.	+	+	
Шоломниця крейдяна <i>Scutellaria cretica</i> Juz.		+	
Самосил білоповстистий <i>Teucrium polium</i> L.			+
Суховершки великоквіткові <i>Prunella grandiflora</i> (L.) Scholler			+
Чебрець вапняковий <i>Thymus calcareous</i> Klokov & Des.-Shost.			+
Шавлія австрійська <i>Salvia austriaca</i> Jacq.			+
Шавлія ефіопська <i>Salvia aethiopsis</i> L.			+
Шавлія лучна <i>Salvia pratensis</i> L.			+
Шавлія поникла <i>Salvia nutans</i> L.			+
Полин суцільно білий <i>Artemisia hololeuca</i> M. Bieb. ex Besser	+	+	
Грудниця звичайна <i>Crinitaria linosyris</i> (L.) Rchb.f.			+
Оман високий <i>Inula helenium</i> L.			+
Осот їстівний <i>Cirsium esculentum</i> (Siev.) C.A.Mey			+
Головатень російський <i>Echinops ritro</i> L.			+
Сон лучний (сон чорніючий) <i>Pulsatilla pratensis</i> (<i>P. nigricans</i>) (L.) Mill.		+	
Анемона лісова <i>Anemone sylvestris</i> (L.) Galasso, Banfi & Soldano			+
Горицвіт весняний <i>Adonis vernalis</i> L.		+	+
Горицвіт волзький <i>Adonis wolgensis</i> Steven ex DC.		+	+
Ломиніс цілолистий <i>Clematis integrifolia</i> L.			+
Смілька приземкувата <i>Silene supina</i> M.Bieb.			+
Гірчак зміїний <i>Polygonum bistorta</i> L.			+
Гоніолімон татарський <i>Goniolimon tataricum</i> (L.) Boiss			+
Кермек донецький <i>Limonium donetzicum</i> Klokov			+

Назва виду	Види, які занесені до Європейського Червоного списку	Перелік видів рослин, що занесені до Червоної книги України	Перелік видів рослин, що занесені до Червоного списку Харківської області
Звіробій стрункий <i>Hypericum elegans</i> Steph. ex Willd.			+
Півонія тонколиста <i>Paeonia tenuifolia</i> L.		+	
Сонцезвіт крейдяний, сонянка крейдяна <i>Helianthemum cretaceum</i> (Rupr.) Juz. ex Dobroc. z.		+	+
Сонцезвіт звичайний <i>Helianthemum nummularium</i> (L.) Mill.			+
Астрагал білостеблий <i>Astragalus albicaulis</i> DC			+
Бурачок голоніжковий <i>Alyssum gymnopodium</i> P.A.Smirn.		+	
Катран татарський <i>Crambe tataria</i> Seb.			+
Левкой запашний <i>Matthiola fragrans</i> (Fisch.) Bunge		+	+
Рогачка крейдяна <i>Erucastrum cretaceum</i> Kotov			+
Ранник крейдяний <i>Scrophularia cretacea</i> Fisch. ex Spreng.		+	
Вероніка сива <i>Veronica incana</i> L.			+
Шолудивник Кауфмана <i>Pedicularis kaufmannii</i> Pinzg.			+
Громовик донський <i>Onosma tanaitica</i> Klokov		+	
Синяк плямистий <i>Echium maculatum</i> L.			+
Ряст Маршалла <i>Corydalis marschalliana</i> Pers			+
Вишня кущова <i>Cerasus fruticosa</i> Pall.			+
Глід п'ятистовпчиковий <i>Crataegus pentagyna</i> Waldst. et Kit.			+
Мигдаль степовий, бобчук <i>Amygdalus nana</i> L.			+
Родовик лікарський <i>Sanguisorba officinalis</i> L.			+
Черешня <i>Cerasus avium</i> (L.) Moench			+
Таволга зарубчаста <i>Spiraea crenata</i> L.			+
Чорноголовник родовиковий <i>Poterium sanguisorba</i> L.			+
Скूपія звичайна <i>Cotinus coggygria</i> Scop.			+
Льон український <i>Linum ucranicum</i> (Griseb. ex Planch.) Czern.			+
Льон Черняєва <i>Linum czernjaevii</i> Klok.			+
Льон шорсткий <i>Linum hirsutum</i> L.			+
Китятки крейдяні <i>Polygala cretacea</i> Kotov			+
Калина звичайна <i>Viburnum opulus</i> L.			+
Валеріана бульбиста <i>Valeriana tuberosa</i> L.			+
Валеріана лікарська <i>Valeriana officinalis</i> L.			+
Барвінок трав'янистий <i>Vinca herbacea</i> Waldst. et Kit.			+

Назва виду	Види, які занесені до Європейського Червоного списку	Перелік видів рослин, що занесені до Червоної книги України	Перелік видів рослин, що занесені до Червоного списку Харківської області
Золототисячник гарний <i>Centaurium pulchellum</i> (Sw.) Druce			+
Тирлич хрещатий <i>Gentiana cruciata</i> L.			+
Маренка сіроплода <i>Asperula tephrocarpa</i> Czern. ex M.Pop. et Chrshan.			+
Дзвоники алтайські <i>Campanula altaica</i> Ledeb.			+
Дзвоники персиколісті <i>Campanula persicifolia</i> L.			+
Плодоріжка болотна (зозулинець болотний) <i>Anacamptis palustris</i> (<i>Orchis palustris</i> Jacq.)		+	
Тринія багатостеблова <i>Trinia multicaulis</i> Schischk.			+
Тюльпан дібровний <i>Tulipa biebersteiniana</i> Schult. & Schult		+	
Рябчик малий <i>Fritillaria meleagroides</i> Patrin ex Schult. & Schult.		+	
Косарики тонкі <i>Gladiolus tenuis</i> M.Bieb.		+	+
Півники карликові <i>Iris pumila</i> L.			+
Півники угорські <i>Iris hungarica</i> Waldst. et Kit.			+
Кипець Талієва <i>Koeleria talievii</i> Lavrenko		+	
Ковила волосиста <i>Stipa capillata</i> L.		+	
Ковила пірчаста <i>S. pennata</i> L.		+	
Ковила Лессінга <i>S. lessingiana</i> Trin. & Rupr.		+	
Ковила найкрасивіша <i>S. pulcherrima</i> K.Koch		+	
Ковила вузьколиста <i>S. tirsia</i> Steven		+	
Ковила пухнастолиста <i>S. dasyphylla</i> (Lindem.) Czern. ex Trautv.		+	
Гіацинтик блідий <i>Hyacinthella leucophaea</i> (C. Koch) Schur			+
Рястка Гуссона <i>Ornithogalum gussonei</i> Ten.			+
Чемериця Лобелієва <i>Veratrum lobelianum</i> Bernh.			+
Холодок багатолістий <i>Asparagus polyphyllus</i> Stev.			+
Цибуля жовтіюча <i>Allium flavescens</i> Bess.			+
Цибуля оманна <i>Allium decipiens</i> Fisch. ex Schult. et Schult. fil.			+
Осока низька <i>Carex humilis</i> Leys.			+

Таблиця 2. Рідкісні та ендемічні види тварин території проєктованого Національного природного парку «Східний степ»

Умовні позначення: V – вразливі види, які в найближчому майбутньому можуть бути віднесені до категорії «зникаючих», коли продовжиться дія факторів, що впливають на їх стан (за критеріями Європейського списку), VU – вразливі види, які в найближчому майбутньому можуть бути віднесені до категорії «зникаючих», коли продовжиться дія факторів, що впливають на їх стан; NT – таксон відносять до цієї категорії у випадку, коли оцінка його стану відповідно до існуючих критеріїв на сьогодні не дозволяє віднести його до категорій зникаючих або вразливих; але включення його до цих категорій цілком ймовірне у найближчому майбутньому (за критеріями списку МСОП).

*Мігруючі види диких тварин, які потребують охорони, відповідно до Додатку II Конвенції про збереження мігруючих видів тварин (Боннська конвенція)

Table 2. Rare and endemic species of animals occurring in the projected National Nature Park “Skhidnyi Steppe”

Abbreviations: V – vulnerable species that in the near future may be classified as "endangered" when the factors affecting their condition continue (European Red List), VU – vulnerable species that in the near future may be classified as "endangered" when the factors affecting their condition continue; NT – taxon belongs to this category in the case when the assessment of its condition in accordance with existing criteria today does not allow to classify it as endangered or vulnerable; but its inclusion in these categories is quite likely in the near future (on IUCN criteria).

* Migratory species of wild animals in need of protection in accordance with Annex II of the Convention on the Conservation of Migratory Animal Species (Bonn Convention)

Назва виду	Охоронний статус			
	Види, які занесені Європейського Червоного списку та переліку МСОП	Види, занесені до Червоної книги України	Види, занесені до Червоного списку Харківської області	Види, які занесені до Додатків 2 та 3 Бернської конвенції
Ерезус чорний <i>Eresus kollari</i> Rossi, 1846			+	
Гнафоза жалобна <i>Gnaphosa lugubris</i> (Koch, 1839)			+	
Дибка степова <i>Saga pedo</i> (Pallas, 1771)	V	+		+
Стрибун Фривальдського <i>Pholidoptera frivaldskyi</i> (Herzan, 1871)			+	
Жовтлюх Хризотема <i>Colias chrysotheme</i> Esper, 1781	VU	+		
Синявець Буадюваля <i>Polyommatus eros</i> (Ochsenheimer, 1808)	NT	+		
Синявець Вікрама <i>Pseudophilotes vicrama</i> (Moore, 1865)	NT	+		
Бражник Прозерпіна <i>Proserpinus proserpina</i> Pallas, 1772	VU	+		+
Мнемозина <i>Parnassius mnemosyne</i> Linnaeus, 1758	NT	+		+
Красик веселий <i>Zygaena laeta</i> (Hübner, 1790)		+		
Джмелевидка скабіозова <i>Hemaris tityus</i> (Linnaeus, 1758)		+		
Поліксена <i>Zerynthia polyxena</i> (Denis & Schiffermüller, 1775)		+		+
Синявець піренейський <i>Agriades pyrenaicus</i> (Boisduval, 1840)		+		
Хвостюшок Рімнус <i>Neolycaena rhymnus</i> (Eversmann, 1832)		+		

Назва виду	Охоронний статус			
	Види, які занесені Європейського Червоного списку та переліку МСОП	Види, занесені до Червоної книги України	Види, занесені до Червоного списку Харківської області	Види, які занесені до Додатків 2 та 3 Бернської конвенції
Люцина <i>Hamearis lucina</i> (Linnaeus, 1758)		+		
Совка розкішна <i>Staurophora celsia</i> Linnaeus, 1758		+		
Головчак кома <i>Hesperia comma</i> (Linnaeus, 1758)			+	
Головчак Прото <i>Muschampia proto</i> Ochsenheimer, 1808			+	
Жовтюх Хризотема <i>Colias chrysotheme</i> Esper, 1781			+	
Совка чубаткова <i>Calyptra thalictri</i> (Borkhausen, 1790)			+	
Совка Каппа <i>Hecatera cappa</i> (Hübner, 1809)			+	
Ведмедиця плямиста <i>Chelis maculosa</i> (Gerning, 1780)			+	
Дозорець-імператор <i>Anax imperator</i> Leach, 1815		+		
Тонкочеревець перев'язаний <i>Sympetrum pedemontanum</i> Allioni, 1766		+		
Дозорець малий <i>Anax parthenope</i> (Sélys, 1839)			+	
Рогач звичайний <i>Lucanus cervus</i> (Linnaeus, 1758)		+		+
Вусач земляний хрестоносець <i>Dorcadion equestre</i> (Laxmann, 1770)		+		
Турун сибірський <i>Carabus sibiricus haeres</i> Fischer von Waldheim, 1823			+	
Вертячка сутінкова <i>Orectochilus villosus</i> (Müller, 1776)			+	
Карапузик великий <i>Pachylister inaequalis</i> (Olivier, 1789)			+	
Златка коренева мідна <i>Sphenoptera cuprina</i> Motschulsky, 1860			+	
Світляк звичайний <i>Lampyrus noctiluca</i> (Linnaeus, 1767)			+	
Шкіроїд сажисто-чорний <i>Dermestes fuliginosus</i> Rossi, 1792			+	
Коренеїд елегантний <i>Dorcadion elegans</i> Kraatz, 1873			+	
Птохус поросся <i>Ptochus porcellus</i> Boheman, 1834			+	
Афелохірус літній <i>Aphelocheirus aestivates</i> (Fabricius, 1794)				+
Дисцелія зональна <i>Discoelius zonalis</i> (Panzer, 1801)		+		
Мелітурга булавовуса <i>Meliturga clavicomis</i> (Latreille, 1806)		+		
Сколія-гігант <i>Megascolia maculata</i> (Drury, 1773)		+		
Бджола-тесляр звичайна <i>Xylocopa valga</i> Gerstaecker, 1872		+		
Джміль моховий <i>Bombus muscorum</i> (Linnaeus, 1758)		+		

Назва виду	Охоронний статус			
	Види, які занесені Європейського Червоного списку та переліку МСОП	Види, занесені до Червоної книги України	Види, занесені до Червоного списку Харківської області	Види, які занесені до Додатків 2 та 3 Бернської конвенції
Джміль глинистий <i>Bombus argillaceus</i> (Scopoli, 1763)		+		
Джміль оперезаний <i>Bombus zonatus</i> Smith, 1854		+		
Амобатоїдес черевний <i>Ammobatoides abdominalis</i> (Eversmann, 1852)				+
Клітелярія чепрачна <i>Clitellaria ephippium</i> (Fabricius, 1775)				+
Жаба їстівна <i>Pelophylax esculentus</i> (Linnaeus, 1758)			+	+
Ропуха зелена <i>Bufo viridis</i> (Laurenti, 1768)				+
Тритон звичайний <i>Lissotriton vulgaris</i> (Linnaeus, 1758)				+
Черепаха болотяна <i>Emys orbicularis</i> Linnaeus, 1758	NT		+	+
Гадюка степова <i>Vipera renardi</i> (Christoph, 1861)	VU	+		+
Мідянка <i>Coronella austriaca</i> Laurenti, 1768		+		+
Вуж звичайний <i>Natrix natrix</i> (Linnaeus, 1758) Stejneger, 1907				+
Ящірка прудка <i>Lacerta agilis</i> Linnaeus, 1758				+
Веретільниця ламка <i>Anguis fragilis</i> Linnaeus, 1758				+
Огар* <i>Tadorna ferruginea</i> (Pallas, 1764)	VU	+		+
Куріпка сіра <i>Perdix perdix</i> (Linnaeus, 1758)				+
Перепілка* <i>Coturnix coturnix</i> (Linnaeus, 1758)				+
Чепура велика* <i>Ardea alba</i> (Cramp and Simmons, 1977)			+	+
Чапля сіра* <i>Ardea cinerea</i> Linnaeus, 1758				+
Чапля руда* <i>Ardea purpurea</i> (Linnaeus, 1766)			+	+
Лелека білий* <i>Ciconia ciconia</i> (Linnaeus, 1758)				+
Припутень <i>Columba palumbus</i> Linnaeus, 1758				+
Горлиця звичайна <i>Streptopelia turtur</i> (Linnaeus, 1758)				+
Шуліка чорний* <i>Milvus migrans</i> (Boddaert, 1783)	VU	+		+
Орел-карлик* <i>Hieraetus pennatus</i> (Gmelin, 1788)		+		+
Канюк степовий* <i>Buteo rufinus</i> (Cretzschmar, 1827)	VU	+		+
Лунь польовий* <i>Circus cinereus</i> Vieillot, 1816		+		+
Лучний лунь * <i>Circus pygargus</i> (Linnaeus, 1758)		+		+
Яструб малий* <i>Accipiter nisus</i> (Linnaeus, 1758)				+
Яструб великий* <i>Accipiter gentilis</i> Linnaeus, 1758				+
Зимняк* <i>Buteo lagopus</i> (Pontoppidan, 1763)				+
Канюк звичайний* <i>Buteo buteo</i> Linnaeus, 1758				+
Лунь очеретяний* <i>Circus aeruginosus</i> (Linnaeus, 1758)				+
Осоїд* <i>Pernis apivorus</i> (Linnaeus, 1758)			+	+
Боривітер звичайний* <i>Falco tinnunculus</i>			+	+

Назва виду	Охоронний статус			
	Види, які занесені Європейського Червоного списку та переліку МСОП	Види, занесені до Червоної книги України	Види, занесені до Червоного списку Харківської області	Види, які занесені до Додатків 2 та 3 Бернської конвенції
Linnaeus, 1758				
Сірий журавель* <i>Grus grus</i> Linnaeus, 1758		+		+
Деркач <i>Crex crex</i> (Linnaeus, 1758)	NT			+
Пугач <i>Bubo bubo</i> (Linnaeus, 1758)		+		+
Сова вухата <i>Asio otus</i> Linnaeus, 1758				+
Сич хатній <i>Athene noctua</i> (Scopoli, 1769)				+
Совка <i>Otus scops</i> Linnaeus, 1758			+	+
Сиворакша* <i>Coracias garrulous</i> Linnaeus, 1758	NT	+	+	+
Бджолоїдка* <i>Merops apiaster</i> (Linnaeus, 1758)				+
Одуд <i>Upupa epops</i> (Linnaeus, 1758)				+
Дятел звичайний <i>Dendrocopos major</i> (Linnaeus, 1758)				+
Дятел малий <i>Dryobates minor</i> (Linnaeus, 1758)				+
Сорокопуд сірий* <i>Lanius excubitor</i> Linnaeus, 1758		+		+
Терновий сорокопуд <i>Lanius collurio</i> Linnaeus, 1758				+
Берегова ластівка <i>Riparia riparia</i> (Linnaeus, 1758)				+
Волове очко <i>Troglodytes troglodytes</i> (Linnaeus, 1758)				+
Щеврик лісовий <i>Anthus trivialis</i> (Linnaeus, 1758)				+
Щеврик польовий <i>Anthus campestris</i> (Linnaeus, 1758)				+
Плиска жовта <i>Motacilla flava</i> Linnaeus, 1758				+
Жовтоголова плиска <i>Motacilla citreola</i> Pallas, 1776				+
Польовий жайворонок <i>Alauda arvensis</i> Linnaeus, 1758				+
Вивільга <i>Oriolus oriolus</i> Linnaeus, 1758				+
Крук <i>Corvus corax</i> Linnaeus, 1758				+
Вільшанка* <i>Erithacus rubecula</i> (Linnaeus, 1758)				+
Соловейко східний* <i>Luscinia luscinia</i> (Linnaeus, 1758)				+
Трав'янка лучна* <i>Saxicola rubetra</i> (Linnaeus, 1758)				+
Трав'янка чорноголова* <i>Saxicola torquata</i> (Linnaeus, 1766)				+
Кам'янка звичайна* <i>Oenanthe oenanthe</i> (Linnaeus, 1758)				+
Дрізд чорний* <i>Turdus merula</i> Linnaeus, 1758				+
Дрізд співочий* <i>Turdus philomelos</i> (Brehm, 1831)				+
Вівчарик-ковалик <i>Phylloscopus collybita</i> (Vieillot, 1817)				+
Вівчарик жовтобровий <i>Phylloscopus sibilatrix</i> (Bechstein, 1793)				+
Кропив'янка чорноголова <i>Sylvia atricapilla</i> Linnaeus, 1758				+
Кропив'янка сіра <i>Sylvia communis</i> (Latham, 1787)				+

Назва виду	Охоронний статус			
	Види, які занесені Європейського Червоного списку та переліку МСОП	Види, занесені до Червоної книги України	Види, занесені до Червоного списку Харківської області	Види, які занесені до Додатків 2 та 3 Бернської конвенції
Синиця велика <i>Parus major</i> Linnaeus, 1758				+
Зяблик <i>Fringilla coelebs</i> (Linnaeus, 1758)				+
Костогриз <i>Coccothraustes coccothraustes</i> (Linnaeus, 1758)				+
Зеленяк <i>Chloris chloris</i> (Linnaeus, 1758)				+
Коноплянка <i>Acanthis cannabina</i> (Linnaeus, 1758)				+
Щиглик <i>Carduelis carduelis</i> (Linnaeus, 1758)				+
Вівсянка звичайна <i>Emberiza citrinella</i> Linnaeus, 1758				+
Просянка <i>Emberiza calandra</i> Linnaeus, 1758			+	+
Вівсянка садова <i>Emberiza hortulana</i> Linnaeus, 1758				+
Польовий горобець <i>Passer montanus</i> (Linnaeus, 1758)				+
Бурозубка мала <i>Sorex minutus</i> Linnaeus, 1766			+	+
Їжак звичайний <i>Erinaceus europaeus</i> Linnaeus, 1758				+
Бурозубка звичайна <i>Sorex araneus</i> Linnaeus, 1758				+
Білозубка мала <i>Crocidura suaveolens</i> (Pallas, 1811)				+
Видра річкова <i>Lutra lutra</i> (Linnaeus, 1758)	NT	+		+
Перегузня звичайна <i>Vormela peregusna</i> (Güldenstädt, 1770)	VU	+		+
Горностай <i>Mustela erminea</i> Linnaeus, 1758		+		+
Тхір лісовий <i>Mustela putorius</i> Linnaeus, 1758		+		+
Тхір степовий <i>Mustela eversmanni</i> (Lesson, 1827)		+		+
Ласка <i>Mustela nivalis</i> Linnaeus, 1766			+	+
Куниця лісова <i>Martes martes</i> (Linnaeus, 1758)			+	+
Борсук <i>Meles meles</i> (Linnaeus, 1758)			+	+
Куниця кам'яна <i>Martes foina</i> (Erxleben, 1777)			+	+
Вечірниця руда <i>Nyctalus noctula</i> (Schreber, 1774)		+		+
Нічниця водяна <i>Myotis daubentonii</i> (Kuhl, 1817)		+		+
Бабак степовий <i>Marmota bobak</i> (Müller, 1776)		+		
Ховрах крапчастий <i>Spermophilus suslicus</i> (Guldenstaedt, 1770)		+		+
Хом'ячок сірий <i>Cricetulus migratorius</i> (Pallas, 1773)		+		
Строкатка степова <i>Lagurus lagurus</i> (Pallas, 1773)		+		
Тушкан великий <i>Alactaga jaculus</i> (Pallas, 1788)	NT	+	+	
Соня лісова <i>Dryomys nitedula</i> (Pallas, 1778)				+
Лось європейський <i>Alces alces</i> (Linnaeus, 1758)		+		+
Сарна європейська <i>Capreolus capreolus</i> (Linnaeus, 1758)				+

Рис. 1. Національний природний парк «Харківські степи» (проект)
 Figure 1. National Natural Park "Kharkiv Steppes" (project)

